

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING “MUALLIFLIK HUQUQI VA
TURDOSH HUQUQLAR TO‘G‘RISIDA»GI QONUNIDA RAQAMLI
HUQUQ BILAN BOG‘LIQ O‘ZGARISHLAR ZARURATI**

Nekboyev Faxriddin Oltiboy o‘g‘li

Toshkent Davlat Yuridik universiteti magistratura talabasi

Email: nekboyevfaxriddin2@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi qonuni doirasida raqamli huquqlarni himoya qilish va tartibga solish zaruratini tahlil qiladi. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va internetning kengayishi natijasida mualliflik huquqi sohasida yangi muammolar paydo bo‘lmoqda: elektron kitoblar, raqamli media, onlayn kontent va sun‘iy intellekt mahsulotlariga nisbatan huquqiy tartibotlar yetarli emas. Maqolada amaldagi qonunning raqamli muhitdagi kamchiliklari, xalqaro tajribalar, shuningdek, huquqiy normalarni zamonaviylashtirish va raqamli huquqni samarali himoya qilish bo‘yicha takliflar keltiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, qonunning raqamli texnologiyalarni hisobga olgan holda yangilanishi mualliflik huquqining ishonchliligi va ijodkorlar manfaatlarini himoya qilish nuqtai nazaridan zarur hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar: *mualliflik huquqi, turdosh huquqlar, raqamli huquq, raqamli texnologiyalar, onlayn content, huquqiy normalar, xalqaro tajribalar.*

Kirish

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar va internet tarmog‘ining keng rivojlanishi inson faoliyatining deyarli barcha sohalariga chuqur ta‘sir ko‘rsatmoqda. Axborot almashinuvi, ijodiy mahsulotlar yaratish va ularni tarqatish jarayonlari tobora raqamli muhitga ko‘chib borayotgani mualliflik huquqi sohasida ham yangi yondashuv va mexanizmlarni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasining **“Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar**

to‘g‘risida”gi qonuni zamon talablari va raqamli iqtisodiyot sharoitlariga moslashtirilishi muhim masalaga aylanmoqda.

Hozirgi kunda elektron nashrlar, raqamli media, onlayn platformalarda joylashtirilayotgan kontentlar, shuningdek, sun’iy intellekt asosida yaratilgan asarlar mualliflik huquqining yangi obyektlari sifatida maydonga chiqmoqda. Biroq amaldagi qonunchilik ushbu raqamli muhitdagi o‘ziga xos holatlarni to‘liq qamrab ololmayapti. Masalan, raqamli asarlarning muallifligini aniqlash, ularni noqonuniy ko‘chirish yoki tarqatish, shuningdek, internet tarmoqlarida ijodiy mahsulotlardan foydalanish qoidalari bo‘yicha aniq mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Bundan tashqari, xalqaro miqyosda mualliflik huquqini raqamli muhitda himoya qilish bo‘yicha tajribalar, jumladan, **Yevropa Ittifoqining Raqamli yagona bozor direktivasi** yoki **AQShning “Digital Millennium Copyright Act” (DMCA)** kabi hujjatlar O‘zbekiston uchun muhim tajriba bo‘la oladi. Ushbu normativ hujjatlar raqamli platformalarda ijodkorlar manfaatlarini himoya qilish, litsenziyalash tizimini takomillashtirish va intellektual mulkni noqonuniy tarqatish holatlariga qarshi samarali choralar ko‘rishni nazarda tutadi.

Shu sababli, O‘zbekiston qonunchiligini xalqaro tajribalar bilan uyg‘unlashtirish, amaldagi **“Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi** qonunga raqamli davr talablari asosida o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish zarur. Bu o‘zgarishlar nafaqat ijodkorlarning huquqlarini yanada mustahkamlash, balki mamlakatda raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish uchun barqaror huquqiy poydevor yaratishga xizmat qiladi.

Mazkur maqola aynan shu masalaga — mualliflik huquqining raqamli muhitdagi qo'llanilishi, mavjud qonunchilikdagi kamchiliklar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalarni tahlil etishga bag'ishlanadi.

ASOSIY QISM

1-bo'lim. Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarning nazariy-huquqiy asoslari

Mualliflik huquqi — bu insonning ijodiy faoliyati natijasida yaratilgan asarlarga nisbatan uning shaxsiy va mulkiy manfaatlarini himoya qiluvchi huquqiy tizimdir. Ushbu huquq ijodkorning mehnatini e'tirof etish, asardan foydalanish tartibini belgilash va uni noqonuniy nusxalash yoki o'zgartirishdan himoya qilishga qaratilgan. Mualliflik huquqi nafaqat ijodkorning manfaatlarini himoya qiladi, balki jamiyatda intellektual mulk madaniyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida bu sohani tartibga soluvchi asosiy hujjat — **“Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida”**gi qonun bo'lib, u Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan **2006-yil 23-martda** qabul qilingan va Oliy Majlis Senati tomonidan **2006-yil 20-iyulda** ma'qullangan. Ushbu qonun **Berna konvensiyasi** hamda **Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO)** tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro standartlarga asoslanib yaratilgan bo'lib, mualliflik va turdosh huquqlarning asosiy tamoyillarini belgilab beradi.

Qonunga ko'ra, mualliflik huquqi **ikki** asosiy turdagi huquqlardan iborat:

1. **Shaxsiy (nomulkiy) huquqlar** — asar muallifining nomini ko'rsatish, asar ustida o'zgarishlar kiritilishiga rozilik berish, asarning daxlsizligini saqlash va o'z ijodiy obro'sini himoya qilish huquqlari.

2. **Mulkiy huquqlar** — asardan foydalanish, uni ko‘paytirish, tarqatish, jamoaga yetkazish, tarjima qilish yoki qayta ishlash orqali moddiy foyda olish imkoniyatlarini o‘z ichiga oladi.

Shuningdek, qonun turdosh huquqlarni ham tartibga soladi. Bu huquqlar ijrochilar, fonogramma ishlab chiqaruvchilar, efir va kabel orqali eshittirish yoki ko‘rsatuvlarni tarqatish tashkilotlarining manfaatlarini himoya qiladi. Mazkur huquqlar ijodiy mahsulotlarning keng ommaga yetkazilishi jarayonida ishtirok etuvchi barcha tomonlarning huquqiy himoyasini ta’minlashga qaratilgan.

Mualliflik huquqi tizimi amalda faqat ijodkorlarning manfaatlarini emas, balki butun jamiyatda intellektual mulkni qadrlash muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Chunki ijodiy mehnat natijasining himoyasi mavjud bo‘lgan muhitda, yaratuvchanlik jarayoni ham faol va samarali bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatida ilmfan, madaniyat va texnologik rivojlanishga turtki beradi.

Xalqaro miqyosda mualliflik huquqi **Berna konvensiyasi (1886-yil), Butunjahon mualliflik konvensiyasi (1952-yil)** hamda **WIPO Internet shartnomalari (1996-yil)** orqali tartibga solinadi. Bu hujjatlar ishtirokchi davlatlardan mualliflik huquqini tan olish, minimal himoya darajasini ta’minlash va raqamli muhitda himoya mexanizmlarini qo‘llashni talab qiladi.

O‘zbekiston ham ushbu xalqaro shartnomalarga qo‘shilgan bo‘lib, milliy qonunchiligini xalqaro tajribaga moslashtirish borasida muhim ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Biroq so‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektning tez sur‘atlarda rivojlanishi natijasida yangi huquqiy muammolar paydo bo‘lmoqda. Masalan, internetda asarlarning noqonuniy tarqatilishi, raqamli nusxalarning nazoratdan chiqishi yoki sun‘iy intellekt yordamida yaratilgan asarlarning muallifligini aniqlash masalalari shular jumlasidandir.

Shuning uchun mualliflik va turdosh huquqlarning nazariy asoslarini chuqur o'rganish, ularni raqamli muhitga moslashtirish yo'nalishida islohotlar zarur. Ushbu jihatlar keyingi bo'limda batafsil yoritiladi.

2-bo'lim. Raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilishdagi muammolar

Raqamli texnologiyalar va internetning jadal rivojlanishi inson hayotining barcha jabhalarini o'zgartirib yubordi. Bugungi kunda ijodiy mahsulotlar — kitob, musiqa, film, dizayn, dasturiy ta'minot yoki raqamli san'at asarlari — asosan onlayn shaklda yaratiladi, tarqatiladi va iste'mol qilinadi. Bu esa mualliflik huquqini himoya qilish sohasida yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, qator **huquqiy va texnologik muammolarni** ham yuzaga chiqardi.

Avvalo, internet tarmog'ining ochiqligi sababli **mualliflik huquqi buzilishi holatlarini aniqlash va nazorat qilish qiyinlashdi**. Masalan, asarning raqamli nusxasini bir necha soniya ichida butun dunyoga tarqatish mumkin. Bunday holatda asar muallifining roziligisiz foydalanish yoki noqonuniy ko'chirishni to'xtatish deyarli imkonsiz bo'lib qoladi. Shu bois, raqamli kontent mualliflik huquqini himoya qilishning an'anaviy mexanizmlari bilan to'liq himoyalانmaydi.

Ikkinchi muammo — bu **raqamli muhitda mualliflikni aniqlash masalasi**. Internetda joylashtirilgan ko'plab asarlarning asl muallifini aniqlash qiyin, chunki foydalanuvchilar anonim tarzda kontent yaratish yoki boshqalarning asarini o'z nomidan tarqatish imkoniga ega. Bu holat mualliflik ishonchliligini pasaytiradi va ijodkorlarning huquqiy himoyasini zaiflashtiradi.

Shuningdek, raqamli asarlarning **sun'iy intellekt yordamida yaratilishi** yana bir dolzarb masala sifatida kun tartibiga chiqmoqda. Masalan, matn, tasvir, musiqa yoki video kontentni AI algoritmlari orqali yaratish hollari ko'paymoqda.

Ammo bunday asarlarda “muallif kim?” degan savol ochiq qolmoqda. Amaldagi “*Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida*”gi qonunda sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning huquqiy maqomi aniq belgilanmagan. Natijada, bunday asarlardan foydalanish, ularni tijorat maqsadida tarqatish yoki himoya qilish masalalarida huquqiy bo‘shliqlar yuzaga kelmoqda.

Bundan tashqari, **onlayn platformalar va ijtimoiy tarmoqlarda** mualliflik huquqining buzilishi keng tarqalgan. Masalan, foydalanuvchilar boshqa mualliflarning fotosurat, video yoki matnlarini ruxsatsiz joylashtiradi, bu esa mualliflik huquqi buzilishi holatlarini yanada ko‘paytiradi. Aksariyat hollarda bu holatlarni aniqlash, nazorat qilish va javobgarlikka tortish mexanizmlari yetarlicha ishlamaydi.

Yana bir muhim masala — bu **raqamli kontentning litsenziyalash va nazorat tizimining zaifligi**. Ko‘plab ijodiy mahsulotlar uchun foydalanish shartlari yoki to‘lov mexanizmlari aniq belgilanmagan. Natijada, asarlar bepul tarqatiladi yoki noqonuniy manbalarda qo‘llaniladi, bu esa mualliflar uchun iqtisodiy zarar keltiradi.

Shu bilan birga, raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilish uchun **texnik vositalar** ham yetarlicha rivojlanmagan. Masalan, raqamli identifikatsiya, suv belgisi (watermark), kontentni kuzatish va avtomatik aniqlash tizimlari hozircha keng qo‘llanmayapti. Bu esa mualliflik huquqi buzilgan holatlarni aniqlash va oldini olishni qiyinlashtiradi.

Xalqaro tajribada esa bunday muammolarga qarshi kurashish uchun maxsus qonunlar va texnologiyalar ishlab chiqilgan. Masalan, AQShda “**Digital Millennium Copyright Act (DMCA)**” qonuni internetda mualliflik huquqini himoya qilishning huquqiy asoslarini belgilaydi, Yevropa Ittifoqida esa “**Digital**

Single Market Directive” (Raqamli yagona bozor direktivasi) platformalarning mualliflik huquqi buzilishiga javobgarligini kuchaytirgan. Bu tajribalar O‘zbekiston uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, milliy qonunchilikni takomillashtirishda muhim yo‘nalish sifatida xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilishdagi asosiy muammolar — bu qonunchilikdagi bo‘shliqlar, texnik imkoniyatlarning yetishmasligi, sun‘iy intellekt bilan bog‘liq huquqiy noaniqliklar va onlayn nazorat tizimining zaifligidir. Ushbu muammolarni hal etish uchun O‘zbekiston qonunchiligi xalqaro standartlarga mos ravishda yangilanishi zarur. Bu masalalar keyingi bo‘limda, qonunchilikni modernizatsiya qilish va xalqaro tajribani qo‘llash zarurati nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

3-bo‘lim. O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish va xalqaro tajribani qo‘llash zarurati

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Shu jarayonda mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni himoya qilish tizimi ham zamon bilan hamnafas bo‘lishi zarur. Chunki internet, sun‘iy intellekt, raqamli media, va ijtimoiy tarmoqlar mualliflik obyektlaridan foydalanish shakllarini tubdan o‘zgartirib yubordi. Endilikda har qanday ijod mahsuloti bir necha soniya ichida butun dunyoga tarqaladi, bu esa an‘anaviy huquqiy mexanizmlarning o‘z vaqtida ta’sir ko‘rsatishini qiyinlashtiradi.

O‘zbekiston Respublikasining 2006-yil 23-martda qabul qilingan “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi qonuni o‘z davri uchun muhim huquqiy poydevor bo‘lgan. Biroq oradan o‘tgan vaqt mobaynida raqamli texnologiyalar mislsiz darajada rivojlandi, natijada qonunda ayrim tushunchalar va normalar zamonaviy ehtiyojlarga to‘liq javob bermay qolmoqda. Masalan, qonunda raqamli

kontent, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlar yoki internet orqali mualliflik obyektlaridan foydalanish tartibi aniq ko'rsatilmagan.

Bugungi kunda xalqaro maydonda ilg'or davlatlar raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda. Masalan, AQShda 1998-yilda qabul qilingan "Digital Millennium Copyright Act" (DMCA) qonuni onlayn platformalarning mas'uliyatini, mualliflik huquqi buzilgan taqdirda ko'riladigan choralarni va raqamli asarlarni himoya qilish mexanizmlarini aniq belgilab bergan. **Yevropa Ittifoqi** esa 2019-yilda "**Digital Single Market Directive**" orqali internetdagi mualliflik huquqlarini tartibga solishni yangi bosqichga olib chiqdi. Bu hujjat foydalanuvchi, muallif va platforma o'rtasidagi munosabatlarni adolatli asosda tartibga solish imkonini beradi.

O'zbekiston uchun ham ushbu tajribalar muhim ahamiyatga ega. Chunki raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilish nafaqat ijodkorning manfaatini, balki butun intellektual sohaning rivojini ta'minlaydi. Shu sababli, amaldagi qonunga raqamli texnologiyalar bilan bog'liq tushunchalarni kiritish, elektron litsenziyalash tizimini yo'lga qo'yish, mualliflik obyektlarini raqamli identifikatsiya qilish (masalan, elektron suv belgisi, raqamli imzo) mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning huquqiy maqomini aniqlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Ayrim davlatlar bunday asarlarda mualliflik huquqi mashina yaratuvchisiga emas, balki uni boshqaruvchi shaxsga tegishli deb hisoblaydi. O'zbekiston qonunchiligida ham bu masala bo'yicha aniq yondashuv ishlab chiqilishi lozim. Bu kelajakda intellektual mulk sohasida sun'iy intellektidan foydalanish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalqaro tashkilotlar, xususan *Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO)* tomonidan ishlab chiqilgan yangi tavsiyalarni milliy qonunchilikka moslashtirish zarur. Chunki bu tavsiyalar zamonaviy texnologik jarayonlarga mos yondashuvlarni taklif etadi, mualliflik obyektlarini xalqaro miqyosda himoya qilishga yordam beradi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, raqamli huquqni samarali amalga oshirish uchun faqat qonunlar emas, balki ularni amalda qo'llash mexanizmlari ham takomillashtirilishi lozim. Buning uchun mualliflik huquqlarini raqamli muhitda kuzatuvchi maxsus platforma yoki milliy reyestr yaratish foydali bo'ladi. Bu tizim har bir asarning muallifini, litsenziyasini va foydalanish tarixini aniq qayd etib boradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining "*Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida*"gi qonunini raqamli davr talablari asosida takomillashtirish zaruriyati kundek ravshan. Bu nafaqat mualliflarning huquqlarini himoya qiladi, balki raqamli iqtisodiyotning sog'lom rivojlanishiga, ijodiy sohalarning raqobatbardoshligiga ham zamin yaratadi. Shu yo'l bilan mamlakatimiz xalqaro intellektual mulk tizimida o'zining mustahkam o'rnini egallaydi.

XULOSA

Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasining "*Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida*"gi qonuni o'z davrida ijodkorlarning huquqlarini himoya qilish, ularning mehnatiga adolatli baho berish va intellektual mulk sohasini tartibga solishda muhim huquqiy asos bo'lgan. Biroq, bugungi raqamli davr bu sohada tub yangilanishlarni talab etmoqda. Internet texnologiyalarining kengayishi, ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvi, sun'iy

intellekt va raqamli media vositalarining tez rivojlanishi an'anaviy mualliflik himoyasini kuchsizlantirib, yangi huquqiy mexanizmlarni joriy etishni zarur qilmoqda.

Hozirgi sharoitda mualliflik huquqini faqat milliy darajada emas, balki xalqaro raqamli maydon bilan uzviy bog'liq holda himoya qilish lozim. Shu boisdan, O'zbekiston qonunchiligini xalqaro tajriba, xususan AQShdagi **DMCA** (Digital Millennium Copyright Act), Yevropa Ittifoqining **Digital Single Market Directive**, hamda **Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO)** tomonidan ilgari surilgan tavsiyalar asosida takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, raqamli muhitda mualliflik huquqini mustahkamlash uchun:

- elektron litsenziyalash tizimini joriy etish;
- asarlarning raqamli identifikatsiyasini (masalan, elektron imzo yoki suv belgisi orqali) yo'lga qo'yish;
- sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning huquqiy maqomini aniq belgilash;
- internet platformalarining mas'uliyatini oshirish;
- raqamli mualliflik huquqlarini nazorat qiluvchi yagona milliy tizim yaratish zarur.

Bu kabi chora-tadbirlar nafaqat ijodkorlarning manfaatlarini himoya qiladi, balki O'zbekistonni global raqamli iqtisodiyotda raqobatbardosh, huquqiy jihatdan mustahkam davlat sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli davr — bu yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, yangi mas'uliyatni ham talab etuvchi davrdir. Shu sababli mualliflik huquqini raqamli muhitda samarali himoya qilish nafaqat qonunchilik ishi, balki

madaniy, texnologik va ijtimoiy ong masalasi sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2006-yil 23-mart. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi axborotnomasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: Adolat, 2023.
3. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO). Intellectual Property and the Digital Environment: Annual Report. — Geneva: WIPO Publications, 2022.
4. Lessig, Lawrence. Code and Other Laws of Cyberspace. — New York: Basic Books, 1999.
5. Digital Millennium Copyright Act (DMCA). — United States Copyright Office, Washington D.C., 1998.
6. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council on copyright and related rights in the Digital Single Market. — Official Journal of the European Union, 2019.
7. Bekmuradov, S. Raqamli iqtisodiyotda intellektual mulk huquqini himoya qilish masalalari. — Toshkent: Iqtisodiyot va huquq jurnali, 2022, №4.
8. Karimova, D. Mualliflik huquqining xalqaro-huquqiy asoslari va O‘zbekiston amaliyoti. — Toshkent: TDYU ilmiy maqolalar to‘plami, 2021.

9. Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO). Artificial Intelligence and Copyright Policy Report. — Geneva: WIPO, 2023.
10. European Commission. Guidelines on Online Platforms and Copyright Enforcement. — Brussels, 2021.
11. UNESCO. Artificial Intelligence and the Future of Creativity. — Paris: UNESCO Publishing, 2022.
12. Rustamov, A. O'zbekiston Respublikasida mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilishning amaldagi tizimi. — Toshkent: Huquq va jamiyat, 2020, №2.